

Robert Suski

<https://orcid.org/0000-0001-5227-2743>

Uniwersytet w Białymstoku

Kobieta, miłość i władza z nagrodą w tle. „Erasistratos odkrywa przyczynę choroby Antiocha” Jacquesa-Louisa Davida

Słowa kluczowe: Jacques-Louis David, Stratonika, Seleukos I, Antioch I

Streszczenie

Erasistratos odkrywa przyczynę choroby Antiocha nie należy do najważniejszych dzieł Jacquesa-Louisa Davida. To jego wczesny obraz (artysta malując go miał 26 lat), dzięki któremu otrzymał on Prix de Rome. Tematem obrazu jest romantyczna historia młodego Antiocha zakochanego w swojej macosze Stratonice. Młody książę był bliski śmierci z miłości, ale uratował go lekarz, który wykrył przyczynę słabnięcia Antiocha. Opowieść kończy się happy endem, Seleukos I rozwiódł się ze swoją żoną, dzięki czemu Antioch I mógł ożenić się ze Stratoniką. Ta narracja znana była głównie z dzieł Plutarcha. W moim tekście chcę przedstawić jak obecnie reinterpretuje się tę opowieść, ukazując rzeczywiste przyczyny niecodziennej decyzji Seleukosa I o rozwodzie z córką Demetriusza Poliorketesa, a następnie wydaniu jej za swojego syna.

Wprowadzenie

Jacques-Louis David wielokrotnie malował obrazy, które przedstawiały tematykę mitologiczną, lub dotyczyły historii antycznej. W części z nich dostrzegano drugie dno, które aktualizowało przekaz mityczny, czy historyczny i umieszczało go w ówczesnej debacie politycznej lub społecznej. Do takich malowideł należały choćby najśłynniejsze obrazy artysty:

Przysięga Horacjuszy (1784)¹, *Liktorzy przynoszą Brutusowi ciała jego synów* (1789)², czy *Porwanie Sabinek* (1799)³. Dotyczyło to zresztą też obrazów mniej znanych: *Żebrzącego Belizariusza* (1781)⁴, czy *Miłości Parysa i Heleny* (1789)⁵. Do takich obrazów na pewno nie zalicza się jedno z wczesnych dzieł malarza *Erasistratos odkrywa przyczynę choroby Antiocha* (1774). Mimo to obraz jest wart przypomnienia – pokazuje opowieść, która chociaż zapomniana jest dosyć wdzięczna, a do tego zapewne już w starożytności mocno ubarwiona i udramatyzowana. Przy czym o ile historycy dekonstruują ją, to nie widać, aby historycy sztuki zdawali sobie z tego sprawę.

Rozwinięcie

W 1774 r. Jacques-Louis David po raz czwarty ubiegał się o prestiżowe stypendium w Rzymie Prix de Rome. Do tej pory nie odnosił sukcesów w tym konkursie. W 1771 r. akademia zadała jego uczestnikom jako temat na obraz walkę Marsa z Minerva. J.L. David zdobył drugie miejsce, przegrywając ostatecznie z Josephem-Benoîtem Suvée⁶. W 1772 r. młodzi malarze mieli za zadanie przedstawić Niobidów zabijanych przez

¹ Th.E. Crow, *The Oath of the Horatii in 1785*, „Art History” 1978, nr 1, s. 424-471; A. Stewart, *David’s ‘Oath of the Horatii’ and the Tyrannicides*, „The Burlington Magazine” 2001, nr 143, s. 212-219.

² Th. Puttfarcken, *David’s Brutus and Theories of Pictorial Unity in France*, „Art History” 1981, nr 4, s. 290-304.

³ E. Lajer-Burcharth, *David’s Sabine Women: Body, Gender, and Republican Culture under the Directory*, „Art History” 1991, nr 14, s. 397-430; S. Germer, *In Search of a Beholder: On the Relation between Art, Audiences, and Social Spheres in Post-Thermidor France*, „The Art Bulletin” 1992, nr 74, s. 31-35; D. Johnson, *Jacques-Louis David: Art in Metamorphosis*, Princeton University Press, Princeton 1993, s. 121-136; E. Lajer-Burcharth, *Necklines: The Art of Jacques-Louis David after the Terror*, Yale University Press, New Haven – London 1999, s. 130-235; T. Halliday, *The Trouble with Tatius*, „Oxford Art Journal” 2006, nr 29, s. 197-211.

⁴ A. Boime, *Marmontel’s Belisaire and the Pre-Revolutionary Progressivism of David*, „Art History” 1980, nr 3, s. 81-101.

⁵ Y. Korshak, *Paris and Helen by Jacques Louis David: Choice and Judgment on the Eve of the French Revolution*, „The Art Bulletin” 1987, nr 69, s. 102-116; Y. Korshak, *An Exchange on Jacques Louis David’s Paris and Helen. Reply*, „The Art Bulletin” 1988, nr 70, s. 513-520; F.H. Dowley, *An Exchange on Jacques Louis David’s Paris and Helen*, „The Art Bulletin” 1988, nr 70, s. 504-512.

⁶ A. Schnapper, *David témoin de son temps*, Fribourg, Office du Livre, Paris 1980, s. 22-23.

Apollina i Artemidę. Tym razem rywalizację wygrali Pierre-Charles Jombert i Anicet Charles Gabriel Lemonnier. David poczuł się tym werdyktem tak dotknięty, że postanowił popełnić samobójstwo przez zgłodzenie się na śmierć. Został jednak po dwóch dniach od tego odwiedzony⁷. Wreszcie w 1773 r. starający się o nagrodę mieli namalować śmierć Seneki. David po raz kolejny spróbował swoich sił i znów przegrał, tym razem główną nagrodę otrzymał Pierre Peyron. W 1774 r. J.L. David w końcu wygrał upragnioną Prix de Rome, drugie miejsce otrzymał Jean Bonvoisin. Tym razem młodzi adepci sztuki mieli zmierzyć się z tematem odkrycia przez Erasistratosa przyczyn choroby Antiocha⁸.

Oczywiście to nie sam David wybrał temat, który zapewnił mu nagrodę akademii. W latach jego młodości bardzo często mitologia i historia antyczna była tematem, który młodzi malarze mieli przedstawiać. Pokazuje to tabela poniżej:

Lata	ST i historia Izraela	NT i święci	Antyk i mitologia	Inne
1682-1699	19	–	–	–
1700-1720	12	–	–	1
1721-1740	14	–	–	1
1741-1760	17	–	–	1
1761-1792	10	3	18	–

Obraz J.L. Davida *Erasistratos odkrywa przyczynę choroby Antiocha* jest bardzo dynamiczny. Przedstawia leżącego na łożu Antiocha, nagiego, przykrytego jedynie kocem. Koło łóżka stoi Stratonika, biel jej szat i poza podkreślają jej skromność i wstydlivość. Na pierwszym planie widzimy też lekarza, który z pełnym ekspresji gestem wskazuje na Stratonikę. Obok małżonki Seleukosa I klęczy kobieta, być może jest to anonimowa żona Erasistratosa⁹. Postacie na pierwszym planie tworzą symetrię: dwóch mężczyzn i dwie kobiety. Być może są to dwa małżeństwa: Antioch I pojmie za żonę Stratonikę, a drugą stanowiliby Erasistratos i jego żona. W tle na drugim planie znajduje się jeszcze kilka postaci, wśród nich Seleukos I, którego łatwo zidentyfikować po koronie. Można odnieść wrażenie, że obraz przed-

⁷ Ibidem. s. 24.

⁸ W. Stechow, *The Love of Antiochus with Faire Stratonica in Art*, „The Art Bulletin” 1945, nr 27, s. 231.

⁹ J. Miziołek, *Historia Antiocha i Stratoniki: uwagi o obrazie Józefa Oleszkiewicza w Muzeum Litewskim w Wilnie*, „Światowit” 2000, nr 43, s. 134.

stawia dwie sceny – odkrycie przyczyny choroby następcy tronu i uleczenie go przez przekazanie mu małżonki przez starego władcę¹⁰. Obraz pełnymi patosu gestami kojarzy się jeszcze z barokową kompozycją¹¹. Można zwrócić uwagę też na grę światłem. Postacie z pierwszego planu są oświetlone, podczas gdy znajdujące się w drugim szeregu pozostają w półcieniu¹². Pod względem kompozycyjnym rozwiązanie wybrane przez Davida przypomina dzieło Andrei Celesti¹³.

Temat malarski wybrany w 1774 r. nawiązywał do historii starożytnej, słynnej miłosnej opowieści z czasów hellenistycznych. Plutarchowi zawdzięczamy opowieść, jak Stratonika trafiła na dwór Seleukidów. Otóż Seleukos I zwrócił się do Demetriusza I Poliorketesza z propozycją zawarcia małżeństwa pomiędzy nim a córką Demetriusza. Co prawda z wcześniejszego związku z Apame spłodził on syna Antiocha I, myślał jednak, że jego królestwo wystarczy dla większej liczby spadkobierców, oraz potrzebował nowego sojuszu, ponieważ Lizymach poślubił jedną z córek Ptolemeusza; a druga została żoną jego syna Agathoklesa¹⁴. Przy tej okazji udało się Demetriuszowi I Poliorketesowi przejąć kontrolę nad Cylicją, która do tej pory była zarządzana przez Pleistarchosa. To zresztą doprowadziło do rozstania Demetriusza I Poliorketesza z jego ówczesną żoną Philą, która była siostrą Kasandra i Pleistarchosa, a Seleukos I właśnie ożenił się ze Stratoniką¹⁵.

Do zawarcia małżeństwa doszło w 300 lub 299 r. p.n.e. Stratonika miała wówczas ok. 17 lat. Jej mąż był starszy, Seleukos I dobiegał w tym czasie 60 lat¹⁶. Najstarszy syn Seleukosa I, Antioch I w tym czasie miał

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ W. Stechow, *The Love of Antiochus...*, s. 232.

¹⁴ Plutarch, *Żywot Demetriusza*, s. 31.

¹⁵ Ibidem, s. 32.

¹⁶ J.D. Grainger, *The Rise of the Seleukid Empire (323-223 BC) Seleukos I to Seleukos III*, Pen & Sword Books Ltd, Philadelphia 2014, s. 99. Nie mamy informacji, co działo się z dotychczasową żoną Apamą po roku 300 p.n.e. Długo zakładano, że musiała w tym czasie już nie żyć, albo została oddalona. Trzeba jednak pamiętać, że nie można wykluczyć poligamii na dworze Seleukosa I. Zawarcie małżeństwa nie unieważniło związku Seleukosa I z Apamą, która ciągle traktowana była jako królowa, co dobrze pokazuje inskrypcja z Didymy (*IDidyma* 480). Patrz: A.-C. Harders, *The Making of a Queen – Seleukos Nikator and His Wives*, [w:] A. Coşkun, A. McAuley (red.), *Seleukid Royal Women, Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2016, s. 34-35. Poligamia na dworach macedońskich jest dobrze poświadczona. Najbardziej znanymi

ok. 24 lat¹⁷. Zawarcie małżeństwa było związane z ówczesną sytuacją polityczną. Rok wcześniej w 301 r. p.n.e. dziadek panny młodej Antygon I Monophthalmos oraz jej ojciec stoczyli wojnę przeciw koalicji pozostających diadochów: Seleukosa I (jej przyszłego męża), Kassandra (Stratonika była córką Philii, córki Antypatra, czyli Kassander był jej wujkiem), Lizymacha i Ptolemeusza I. Bitwa pod Ipsos w 301 r. p.n.e zakończyła się klęską Antygona I, który zginął w bitwie¹⁸. W efekcie bitwy państwo kontrolowane przez Antygona I zostało rozdrapane przez zwycięzców: Seleukos I przejął Syrię i wschodnią część Azji Mniejszej, Lizymach zachodnią część Azji Mniejszej, a Cylicja przypadła bratu Kassandra¹⁹. Niemal natychmiast po zwycięskiej bitwie doszło do rozdźwięku w obozie zwycięzców. Ptolemeusz I, który nie uczestniczył w bitwie, zajął Syro-Palestynę, do której pretensje rościł też faktyczny zwycięzca bitwy czyli właśnie Seleukos I²⁰.

---

przypadkami są małżeństwa Filipa II. Podobnie było w przypadku jego ojca Amyntasa III. Nie wiemy, czemu preferowane było potomstwo Eurydyki, córki Sirrhasa i wnuczki Arrhabaeus z Lyncus wobec innych jego żon (J. Roisman, *Classical Macedonia to Perdiccas III* [w:] J. Roisman, I. Worthington (red.), *A Companion to Ancient Macedonia*, Leiden – Boston 2010, s. 161). Także Aleksander III był żonaty z kilkoma kobietami (D.L. Gilley, I Worthington, *Alexander the Great, Macedonia and Asia*, [w:] J. Roisman, I. Worthington (red.), *A Companion to Ancient Macedonia*, Leiden – Boston 2010, s. 196). Wśród diadochów poligamię praktykowali Lizymach czy Demetriusz I Poliorketes (E.D. Carney, *Macedonian Women*, [w:] J. Roisman, I. Worthington (red.), *A Companion to Ancient Macedonia*, Leiden – Boston 2010, s. 421). Poligamia na dworze władców Macedonii nie znajdowała zrozumienia wśród Greków, którzy niepoprawnie przekładali poligamiczną rzeczywistość na własne monogamiczne wyobrażenia, co deformowało sposób opisanie statusu królewskich małżonek (S. Müller, *Philip II*, [w:] J. Roisman, I. Worthington (red.), *A Companion to Ancient Macedonia*, Leiden – Boston 2010, s. 169-170). W każdym razie poligamia była praktykowana u spadkobierców Argeadów (E.D. Carney, *Oikos Keeping: Women and Monarchy in the Macedonian Tradition*, [w:] S.L. James, S. Dillon (red.), *A Companion to Women in the Ancient World*, Malden – Oxford 2012, s. 312).

¹⁷ D. Ogden, *The Legend of Seleucus: Kingship, Narrative and Mythmaking in the Ancient World*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 2017, s. 212.

¹⁸ H.S. Lund, *Lysimachus: a study in early Hellenistic kingship*, Routledge, London – New York 1992, s. 70-79; R.A. Billows, *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*, California University Press, Berkeley – Los Angeles 1997, s. 175-185; J.D. Grainger, *Antipater's Dynasty*, Pen & Sword Books Ltd., Philadelphia 2019, s. 190.

¹⁹ O Pleistarchosie patrz: J. D Grainger, *Antipater's Dynasty...*, s. 207-208.

²⁰ Polibiusz, *Dzieje*, 67, 8; Plutarch, *Żywot Demetriusza*, 30; Appian z Aleksandrii, *Historia rzymska, Wojny syryjskie*, 55; Diodor, *Biblioteka historyczna*, 21, 1, 5. Patrz:

W tej sytuacji Seleukos I sprzymierzył się z pokonanym przeciwnikiem, gdyż z drugiej strony uformował się sojusz Ptolemeusza I, Lizymacha i Kassandra, który umocnił się małżeństwami²¹. Syn Ptolemeusza I, Ptolemeusz II, ożenił się z córką Lizymacha, Arsinoe I, a Lizymach wziął za żonę córkę Ptolemeusza I, Arsinoe II²². Demetriusz Poliorketes do niedawna wróg Seleukosa I, a obecnie jego teść, co prawda kontrolował jedynie Cykladę, Tyr, Sydon czy Korynt, ale zachował władzę nad najpotężniejszą flotą wśród diadochów²³, przez co był tym cenniejszym sojusznikiem dla Seleukosa I, gdyż jedynym. Tak więc małżeństwo starzejącego się króla i młodziutkiej księżniczki miało zabezpieczyć pozycję Seleukosa I²⁴. Mogło ono też zapewnić poparcie Seleukosowi I ze strony macedońskich osadników wojskowych w Syrii, którzy byli byłymi żołnierzami Antygona I i Demetriusza I Poliorketes²⁵. Seleukos I i Stratonika doczekali się córki Philii²⁶, a królowa żyła w cieniu swojego męża²⁷.

J.D. Grainger, *The Syrian Wars*, Brill, Leiden – Boston 2010, s. 37-51.

²¹ J.D. Grainger, *The Syrian Wars...*, s. 55.

²² Ibidem, s. 53; E.D. Carney, *Arsinoe of Egypt and Macedon, A Royal Life*, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 31-32.

²³ E. Manni, *Demetrio Poliorkete*, Signorelli, Rome 1951, s. 41-43; L.T. Shear, *Kallias of Sphettos and the Revolt of Athens in 286 B.C.*, American School of Classical Studies at Athens, Princeton 1978, s. 72; D. Engels, K. Erickson, *Apama and Stratonike – Marriage and Legitimacy*, [w:] A. Coşkun, A. McAuley (red.), *Seleukid Royal Women, Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2016, s. 47.

²⁴ E. Manni, *Demetrio Poliorkete...*, s. 46.

²⁵ E.D. Carney, *The Initiation of Cult for Royal Macedonian Women*, „Classical Philology” 2000, nr 95, s. 165-169; J.D. Grainger, *The Rise of the Seleukid Empire...*, s. 100; E.D. Carney, *Oikos Keeping...*, s. 312-313.

²⁶ Malalas, *Chronographia*, 8, 11. Nadanie Philii imienia po babce, córce Antypatra miało wskazywać linię między Seleukosem I a dawnym regentem Aleksandra Wielkiego, a zarazem wspierać ewentualne pretensje do rządów nad Macedonią. Patrz: D. Engels, K. Erickson, *Apama and Stratonike...*, s. 45. O małżeństwie Philii i jej wujka Antygona II Gonatasa, które zostało zawarte w 276 lub 275 r. p.n.e., patrz: S. Le Bohec, *Les reines de Macédoine de la mort d’Alexandre à celle de Persée*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz” 1993, nr 4, s. 271; J.J. Gabbert, *Antigonos II Gonatas. A Political Biography*, Routledge, London – New York 1997, s. 28; R. Lane Fox, „Glorious Servitude...”. *The Reigns of Antigonos. Gonatas and Demetrios II*, [w:] R. Lane Fox, *Brill’s Companion to Ancient Macedon, Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 bc–300 ad*, Brill, Boston-Leiden 2011, s. 502; P.J. Kosmin, *The Land of the Elephant Kings, Space, Territory, and Ideology in the Seleucid Empires*, Harvard University Press, Cambridge MA – London 2014, s. 88.

²⁷ A-C. Harders, *The Making of a Queen...*, s. 35-36.

Oczywiście można wątpić, czy małżeństwo było udane ze względu na różnicę wieku. Lukian przytaczał opowieść o Stratonice i Kombabosie, który był przepięknym młodzieńcem i przyjacielem Seleukosa I. Miał on towarzyszyć małżonce swojego króla do Hierapolis, gdzie ta miała zbudować świątynię Hery. Kombabos obawiał się, że przebywanie obok pięknej i młodej kobiety może się źle skończyć i aby zapobiec kłopotom obciął sobie penisa, po czym przekazał go królowi na przechowanie w naczyniu. Po przybyciu do Hierapolis okazało się, że budowa świątyni potrwa 3 lata. Stratonika zakochała się w Kombabosie i upiwszy się poszła do pokoju swojej miłości. Kombabos wyznał jej co uczynił. Stratonika dalej go kochała, ale przestała mu się narzucać. Plotki dotarły do Seleukosa I, albo też sama Stratonika oskarżyła Kombabosa o zamach na jej cześć. Kombabos został skazany na śmierć, ale poprosił króla o sprawdzenie, co zdeponował u niego przed wyruszeniem w podróż, dzięki czemu został uwolniony²⁸. Opowieść jest fikcyjna, ale pokazuje, że zdawano sobie sprawę z problemów, jakie niosła za sobą różnica wieku między małżonkami. Oczywiście trzeba też pamiętać, że historia miała na celu wytłumaczenie specyfiki statusu kapłanów Atargatis²⁹.

W 294/293 r. p.n.e. zdarzyło się jednak coś, co wymyka się standardom czasów hellenistycznych³⁰. Stratonika najpierw rozwiodła się z mężem, a następnie stała się żoną syna monarchy, mimo że stary król nadal żył, a ona wcześniej była macochą jego potencjalnego następcy. Pierwszym źródłem, które przytacza opowieść o Stratonice i Antiochu, był żywot Demetriusza autorstwa Plutarcha. Żył on w II poł. I w. – pierwszych dziesięcioleciach II w. Otóż Antioch był gwałtownie zakochany w swojej macosze. Z tego powodu był wyjątkowo nieszczęśliwy. Dołożył wszelkich starań, aby pokonać uczucie, ale bezskutecznie. W końcu, biorąc pod uwagę, że jego pragnienia były ekstrawaganckie i nie było szansy na ich realizację, postanowił w rozpaczynie zakończyć życie, zagłodziwszy się na śmierć. Królewski lekarz, Erasistratos, łatwo odkrył, że powodem choroby Antiocha była miłość, ale nie wiedział, do kogo on wzdycha. Spędzał więc całe dni w komnacie Antiocha i uważnie przyglądał się jego reakcjom na odwiedzających go ludzi. Szybko zaobserwował, że Antioch na widok Stratoniki zachowywał się inaczej. Gdy tylko go odwiedzała, lekarz zaobserwował u pacjenta wszystkie objawy miłości opisane przez Safonę:

²⁸ Lukian, *O bogini syryjskiej*, 19-26.

²⁹ D. Ogden, *The Legend of Seleucus...*, s. 174-206; D. Engels, K. Erickson, *Apama and Stratonike...*, s. 55-59.

³⁰ W tym miejscu trzeba pamiętać, że datowanie rozgrywających się w tym czasie wydarzeń jest niepewne. Prawdopodobnie Antioch I został współwładcą swojego ojca w 292 r. p.n.e. Patrz: J.D. Grainger, *The Rise of the Seleukid Empire...*, s. 102-103.

słabnący głos, płonący rumieniec, rozmarzony wzrok, nagły pot, burzliwy puls; w końcu namiętność przewyciężała jego omdlenie i śmiertelną błądź. Dzięki rozpoznaniu symptomów Erasistratos był pewien, że Antioch zakochał się w swojej macosze, ale nie wiedział, jak przekazać to królowi. Użył podstępu. Otóż zakomunikował Seleukosowi I, że Antioch zakochał się w małżonce Erasistratosa. Seleukos I więc zwrócił się do lekarza, że skoro jest jego przyjacielem, to nie powinien odmówić oddania swojej żony królewskiemu synowi, gdyż sytuacja mogła spowodować utratę jedynej nadziei starego monarchy. Wówczas Erasistratos wyjawiał królowi prawdę. Ten postanowił uratować życie swojego jedyne go syna. Seleukos I ogłosił, że zgodnie z jego wolą Antioch I ożeni się z Stratoniką, oraz uczynił Antiocha I królem i oddał mu kontrolę nad górnymi prowincjami. Miał powiedzieć, że Antioch jako posłuszny syn nie sprzeciwi się temu, a jeżeli Stratonika będzie się opierać, to ma nadzieję, że przyjaciele ją przekonają. A to dlatego, że to co jest dobre dla króla, jest dobre dla królestwa³¹.

Historię tę znamy jeszcze z wielu innych źródeł, które w większości przytaczają opowieść bardzo zbliżoną do Plutarcha. Pierwszym z nich był Appian z Aleksandrii, który żył w II w.³² Wśród różnic między tymi dwoma opowieściami można odnotować audytorium, jakie przysłuchiwało się wystąpieniu króla. U Appiana są to żołnierze, a u Plutarcha generalne zgromadzenie³³. Kolejnym autorem, który przytaczał tę opowieść był Lukian. Nie ma większych różnic, także między jego wersją a Plutarcha. Lukian nie wymienił imienia lekarza oraz odwrócił efekty podziału władzy między Seleukosa I a jego syna. U niego to Seleukos I osiadł w Babilonii, nad Eufratem zbudował miasto, które nazwano Seleucją, gdzie umarł³⁴. Oczywiście Lukian nie do końca miał pojęcie o historii państwa Seleucydów. Okoliczności śmierci starego króla były dużo bardziej burzliwe. Opowieść o Antiochu I i Stratonice przytaczali także autorzy łacińscy. Wśród nich był Waleriusz Maksymus³⁵. Pliniusz Starszy opowiadał o sowitej nagrodzie, jaką otrzymał lekarz Kleombrotos z Keos od króla

³¹ Plutarch, *Żywot Demetriusza*, 38.

³² Appian z Aleksandrii, *Historia rzymska, Wojny syryjskie*, 59(309)-61(327).

³³ A.B. Breebaart, *King Seleucus I, Antiochus, and Stratonice*, „Mnemosyne” 1967, nr 20, s. 155.

³⁴ Lukian, *O bogini syryjskiej*, 17-18.

³⁵ Waleriusz Maksymus, *Czynny i powiedzenia godne pamięci*, 5.7 ext.1.

Ptolemeusza za uratowanie życia Antiocha I³⁶. Ów medyk miał być według Suda ojcem Erasistratosa³⁷.

W tym miejscu zwróćmy uwagę, że podział władzy pomiędzy Antiocha I a Seleukosa I nie budzi wątpliwości i jest poświadczony epigraficznie. Będzie on potem wielokrotnie powtarzany w ramach dynastii³⁸. Opowieści zawarte u Plutarcha, Appiana i Lukiana są praktycznie identyczne. Prawdopodobnie miały wspólne źródło. Niestety, nie zachowały się, więc nie można wskazać, który historyk jako pierwszy opisał całą opowieść. Być może był to: Hieronim z Kardii, Phylarchos albo Duris³⁹. Nie da się jednak tego z oczywistych względów jednoznacznie orzec. Zwróćmy uwagę, że początki dynastii Seleucydów były dosyć mocno zmitologizowane, wskazywano na omeny, które zapowiadały przyszły los Seleukosa I, jego drogę, która doprowadziła żołnierza do władzy nad państwem rozciągającym się od Indusu po Morze Egejskie⁴⁰. Nie wszystkie źródła znały tę barwną opowieść. Co niepokoi, milczą o niej Diodor i Justyn. Wiarygodności opowieści nie dodaje fakt, że Erasistratos urodził się prawdopodobnie w końcu IV w. i był po prostu za młody, aby być królewskim medykiem, lub słynnym lekarzem, który przybył na dwór królewski w czasach gdy doszło do rozvodu Seleukosa I i Stratoniki⁴¹. Tak więc istnieją

³⁶ Pliniusz, *Historia Naturalna*, 7, 123.

³⁷ D. Ogden, *The Legend of Seleucus...*, s. 214.

³⁸ Można wskazać tutaj przykłady Antiocha I i Antiocha II, Antiocha III i jego syna Antiocha, Antiocha III i Seleukosa IV, Antiocha IV i Antiocha V. Patrz: E. Almagor, *Seleukid Love and Power: Stratonike I*, [w:] A. Coşkun, A. McAuley (red.), *Seleukid Royal Women, Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2016, s. 69. Rola wydzielania Iranu przez Seleucydów patrz: J. Wolski, *Dzieje i upadek imperium Seleucydów*, The Enigma Press, Kraków 1999, s. 25.

³⁹ D. Ogden, *The Legend of Seleucus...*, s. 237. Oczywiście nie da się rozstrzygnąć tego sporu. Tekst żadnego z tych hellenistycznych autorów nie zachował się. To nie przeszkodziło badaczom snuć przypuszczenia, kto z zaginionych autorów opisywał owe nietypowe wydarzenie. Zdaniem E. Manniego jako pierwszy opisał je Fylarchos (E. Manni, *Plutarchi Vita Demetri Poliorcetis Introduzione, commento e appendice*, La Nuova Italia, Florence 1953, s. 69; A.B. Breebaart, *King Seleucus I...*, s. 157).

⁴⁰ R.A. Hadley, *Hieronymus of Cardia and Early Seleucid Mythology*, „*Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*” 1969, nr 18, s. 142-152; A. Primo, *Appiano el a storiografia seleucide delle origini: osservazioni su App. Syr. 55, 280*, „*Studi Classici e Orientali*” 2009, nr 55, s. 57-68.

⁴¹ E. Almagor, *Seleukid Love and Power...*, s. 69; P. Wheatley, Ch. Dunn, *Demetrius the Besieger*, Oxford University Press, Oxford 2020, s. 295.

przesłanki, aby tę opowieść traktować jako topos, a nie opisanie rzeczywistości. Oczywiście Seleukos I rozwiódł się ze Stratoniką, która następnie poślubiła Antiocha I, tyle, że tło całej historii mogło być inne, niż sugerują to źródła.

Zwróćmy też uwagę, że postać Stratoniki jest w tej opowieści całkowicie bierna. Nikt jej nie pyta, czy jej uczucia są podobne jak pasierba, czy podoba się jej zmiana małżonka. Wręcz przeciwnie, Seleukos I nie był pewien, czy jego małżonka chce zostać żoną młodego księcia. Do tego mają przekonywać ją przyjaciele. Wręcz można powiedzieć, że w tej opowieści pada ona ofiarą fanaberii Antiocha, która prowadzi do zmiany męża. W każdym razie jest bierna, nie wiemy nic o jej uczuciach. To kontrastuje z przytoczoną przez Lukiana fikcyjną opowieścią o Kombabosie. Być może powodem takiego sposobu ukazania jej postaci jest autoprezentacja Seleucydów, ukazanie zakochanej w pasierbie Stratoniki niezbyt pochlebnie świadczyłoby o założycielach dynastii⁴². Stratonika nie jest jedyną kobietą, która pełni funkcję przedmiotu, a nie podmiotu. Podobnie jest z żoną Erasistratosa. Stary król usłyszawszy od lekarza, że księżę zakochał się w żonie tego pierwszego, wyraźnie nakazał medykwowi, aby się rozwiódł z małżonką. A jej nikt nie pytał, czy chce opuścić męża dla księcia. W naszych opowieściach nie zadano sobie nawet trudu, aby obdarzyć ją imieniem. Była zbyt mało ważnym rekwizytem, aby jakoś ją nazwać. W tej opowieści kobiety są więc kompletnie bierne, ich wola jest bez znaczenia, liczą się tylko mężczyźni i ich uczucia, które mogą prowadzić do przekazania żony innemu mężczyźnie.

W tym miejscu można trochę odrzec tę opowieść z romantyzmu i spróbować odpowiedzieć na pytanie, co stało za niecodziennym wydarzeniem, które miało miejsce na dworze Seleukosa I. Państwo Seleucydów było olbrzymie i istniały tam dwa ośrodki: jeden w Syrii, a drugi w Mezopotamii⁴³. Zachowanie jedności nie było łatwe, tym bardziej, że jedyną rzeczą, która łączyła olbrzymie imperium, była siła. Pomiędzy Seleukosem I a Demetriuszem I Poliorketesem relacje się popsuły. Było to efektem wzrostu znaczenia tego ostatniego. Wykorzystał on właśnie rodzinne wśród potomków Kassandra (Antypatra I i Aleksandra V) do zawładnięcia Macedonią w 294 r.⁴⁴ W 294 r. Seleukos I odebrał swojemu

⁴² E. Almagor, *Seleukid Love and Power...*, s. 76.

⁴³ D. Ogden, *The Legend of Seleucus...*, s. 211.

⁴⁴ Droga Demetriusza I Poliorketesesa na tron Macedonii patrz: A. Świderkówna, *Hellada królów*, PIW, Warszawa 1999, s. 88-92; N.G.L. Hammond, *Starożytna Macedonia*, PIW, Warszawa 1989, s. 266-267; J.D. Grainger, *Antipater's Dynasty...*, s. 196-202; P. Wheatley, Ch. Dunn, *Demetrius the Besieger...*, s. 321-332.

teściowi władzę w Cylicji⁴⁵. Nie można było jednak lekceważyć ojca panny młodej, który ponownie stał się poważnym graczem politycznym jako król Macedończyków. Był on też potencjalnie groźny dla swojego zięcia⁴⁶. Demetriusz I Poliorketes mógł się przygotowywać do najazdu na państwo Seleukosa I⁴⁷. Znakiem świadczącym o planach Demetriusza I Poliorketesą było noszenie dwóch diademów, z których jeden oznaczał pretensje do rządzenia Azją⁴⁸. W zmienionej sytuacji Stratonika mogła być dla swojego męża zbyt niewygodna. Z drugiej strony wzrost znaczenia Demetriusza I Poliorketesą mógł powodować, że Seleukos I nie chce czynić afrontu wobec teścia i rywala odsyłając jego córkę⁴⁹. Seleukos I mógł zdystansować się od powodów, które wywołały zawarcie małżeństwa ze Stratoniką, ale też nie dać Demetriuszowi I pretekstu do interwencji.

Nie był to jedyny problem, jaki niosło małżeństwo z Stratoniką. Seleukos I mógł zdawać sobie sprawę, że potencjalnie jego małżeństwo mogło być niebezpieczne dla dynastii, gdyż mogło dojść do konfliktu w rodzinie pomiędzy Antiochem I, a ewentualnymi jego dziećmi ze Stratoniką⁵⁰. Ów konflikt mógł rozbić jego państwo. Matka Antiocha I Apame była córką Spitamenesa, który był arystokratą irańskim, a potencjalny syn Stratoniki mógł otrzymać poparcie weteranów jej ojca i dziadka osiedlonych w zachodnich satrapiach państwa Seleukosa I. Narodziny nowego syna z młodej żony mogły być groźne dla najstarszego syna władcy, Antiocha⁵¹. Na dworze macedońskim poligamia nie budziła zdziwienia, nie wiemy, czy istniała hierarchia małżonek, nie były sprecyzowane zasady następstwa tronu⁵². To rodziło potencjalne konflikty.

⁴⁵ Plutarch, *Żywot Demetriusza*, 31. Patrz: E. Manni, *Demetrio Poliorkete...*, s. 46.

⁴⁶ J.D. Grainger, *The Rise of the Seleukid Empire ...*, s. 100-101.

⁴⁷ N.G.L. Hammond, *Starożytna Macedonia...*, s. 267.

⁴⁸ A. Świderkówna, *Hellada królów...*, s. 93.

⁴⁹ P. Wheatley, Ch. Dunn, *Demetrius the Besieger...*, s. 295-297.

⁵⁰ E.D. Carney, *Women and Monarchy in Macedonia*, University of Oklahoma Press, Norman 2000, s. 171; J.D. Grainger, *The Rise of the Seleukid Empire...*, s. 100; D. Ogden, *The Legend of Seleucus...*, s. 211-212.

⁵¹ J.D. Grainger, *The Rise of the Seleukid Empire...*, s. 100.

⁵² E.D. Carney, *Olympias*, „Ancient Society” 1987, nr 18, s. 35-62; W. Greenwalt, *Polygamy and succession in Argead Macedonia*, „Arethusa” 1987, nr 22, s. 19-45; D. Ogden, *Polygamy, Prostitutes and Death: The Hellenistic Dynasties*, Duckworth with the Classical Press of Wales, London 1999, s. XIV-XVI; K. Nawotka, *Aleksander Wielki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 119-120.

W końcu na dworze Filipa II doszło do sporu po małżeństwie króla z Kleopatrą, co zagrażało dziedziczeniu tronu przez Aleksandra Wielkiego. Na weselu Filipa II pokłócili się Aleksander Wielki i stryj panny młodej Attalos, a w konsekwencji Olimpias i Aleksander Wielki opuścili dwór królewski i udali się do Epiru⁵³. Następnie Aleksander Wielki wrócił na dwór ojca, ale wkrótce Filip II został zamordowany. Część autorów przypisywało Olimpias inspirowanie mordercy. W tym miejscu trudno powiedzieć, w jakim stopniu owe oskarżenia są prawdziwe⁵⁴, ale Aleksander Wielki pozbył się Attalosa, Kleopatry i dziecka (dzieci) jej i Filipa II. W 284 r. p.n.e. doszło do ponurej tragedii w Tracji, gdy Lizymach z podszeptu swojej żony Arsinoe II doprowadził do śmierci swojego syna Agathoklesa⁵⁵. W efekcie ułatwiło to Seleukosowi I pokonanie Lizymacha i zlikwidowanie jego państwa⁵⁶.

Małżeństwo Seleukosa I ze Stratoniką było typowym politycznym mariażem, który w 294 r. p.n.e. przestał być użyteczny⁵⁷. Rozwiązanie znalezione przez Seleukosa I pozwoliło mu oddalić niepotrzebną żonę, zmniejszyć niesnaski we własnej rodzinie, nie urazić rywala, jakim nadal był Demetriusz Poliorketes, oraz przenieść Stratonikę na wschód, gdzie nie było osiedlonych wielu weteranów jej ojca⁵⁸. W efekcie Seleukos I umocnił swoją pozycję.

Wskazuje się też, że znamy przynajmniej dwa przypadki w Macedonii, gdy władca poślubił wdowę po swoim poprzedniku: Archelaos ożenił się Kleopatrą, wdową po swoim ojcu Perdikkasie II, a Ptolemeusz z Aloros z Eurydyką wdową po Amyntasie III⁵⁹. Do podobnych sytuacji dochodziło

⁵³ Plutarch, *Żywot Aleksandra Wielkiego*, 9, 5-11; Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, 3, 6, 5; Pausaniasz, *Wędrowki po Helladzie*, 8, 7, 7; Justyn, *Zarys dziejów powszechnych starożytności na podstawie Pompejusza Trogusa*, 9, 7, 2-6; Atenajos, *Deipnosophistae*, 13, 5. Patrz: N.G.L. Hammond, *Filip Macedoński*, Axis, Poznań 2002, s. 224-228.

⁵⁴ Patrz: N.G.L. Hammond, *Filip Macedoński...*, s. 228-230; K. Nawotka, *Aleksander Wielki...*, s. 125-126; B. Bravo, M. Węcowski, E. Wipszycka, A. Wolicki, *Historia starożytnych Greków*, wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 317-319; E.D. Carney, *Olympias. Mother of Alexander the Great*, Routledge, New York – London 2006, s. 35-41.

⁵⁵ H.S. Lund, *Lysimachus...*, s. 184-198.

⁵⁶ Ibidem, s. 199-206.

⁵⁷ J.D. Grainger, *The Rise of the Seleukid Empire ...*, s. 100.

⁵⁸ Ibidem, s. 101.

⁵⁹ D. Ogden, *The Legend of Seleucus...*, s. 241,

także już po małżeństwie Stratoniki z Antiochem I. Antygon III Doson ożenił się z Chryseis, wdową po Demetriuszu II, a Attalos II ze Stratoniką, wdową po swoim bracie Eumenesie II⁶⁰. Seleukos I i Antioch I nie byli jedynymi władcami hellenistycznymi, których związki małżeńskie były dalekie od obyczajów zwykłych Macedończyków czy Greków⁶¹. Także w Iranie mogło dochodzić do związków między kobietami władców a ich spadkobiercami. Plutarch opowiadał o Dareiosie synu Artakserksesa, który zakochał się w Aspazji, nałożnicy ojca. Ten ostatni najpierw zgodził się przekazać nałożnicę synowi, a potem odmówił mu, co doprowadziło do katastrofy⁶².

Nic nie słyszymy, aby Seleukos I ponownie się ożenił, nie wyniesiono ponownie Apamy (nie wiemy, czy jeszcze w tym czasie żyła)⁶³. Za to królewski status Stratoniki podkreślały inskrypcje z Delos⁶⁴. Antioch I został królem dzięki woli ojca i małżeństwie z jego byłą żoną i córką króla Demetriusza, podczas gdy dla Seleukosa I legitymizacją jego władzy było jej zdobycie⁶⁵. Z wielką atencją wspomiana była ona na cylindrze z Borsippy⁶⁶,

⁶⁰ A.-C. Harders, *The Making of a Queen...*, s. 36.

⁶¹ Mniej więcej 20 lat po przekazaniu Stratoniki Antiochowi I przez Seleukosa I panujący w Egipcie Ptolemeusz II ożenił się ze swoją rodzoną siostrą Arsinoe II (E. Almagor, *Seleukid Love and Power...*, s. 70).

⁶² Plutarch, *Żywot Artakserksesa*, 26-30. Patrz: E. Almagor, *Seleukid Love and Power...*, s. 71-73.

⁶³ A.-C. Harders, *The Making of a Queen...*, s. 36.

⁶⁴ Basilissa Stratonike: IG XI 2 287 B l 21; IG XI 2 161 B, l 15, 78; ID 442 B, l 161. Jako córka *basileus* Demetrius: IG XI 2 287 B l 66-8; ID 442 B, l 185. Jako córka *basileus* Demetrius i *basilissa* Phila: ID 442 B, L 33, 198. Najstarsza z tych inskrypcji pochodzi 279 r. p.n.e. (G. Ramsey, *The Diplomacy of Seleukid Women: Apama and Stratonike*, [w:] A. Coşkun, A. McAuley (red.), *Seleukid Royal Women, Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2016, s. 98-99. Nie wspomniano przy tej okazji męża Stratoniki Antiocha I. Jej status definiowany jest tytułem królowej, oraz królewskim pochodzeniem jej ojca. Patrz: A.-C. Harders, *The Making of a Queen...*, s. 37-38.

⁶⁵ Patrz: A.-C. Harders, *The Making of a Queen...*, s. 37.

⁶⁶ BM 36277. Patrz: D. Engels, K. Erickson, *Apama and Stratonike...*, s. 59-60; K. Erickson, *The Early Seleukids, their Gods and their Coins*, Routledge, London 2019, s. 59-60. O tym artefakcie patrz: S. Sherwin-White, *Aspects of Seleucid Royal Ideology: The Cylinder of Antiochus I from Borsippa*, „The Journal of Hellenic Studies” 1991, nr 111 s. 71-86; J.R. Holton, *The ideology of Seleukid joint kingship: the case of Seleukos, son of Antiochos I*, [w:] K. Erickson, *The Seleukid Empire 281-222 BC: War Within the Family*, Classical Press of Wales, London 2018, s. 119-120.

oraz ustanowiono jej kult w Smyrnie⁶⁷.

Tak więc wydaje się, że opisana przez Plutarcha czy Appiana opowieść o Antiochu I i Stratonice jest zapewne fikcją, urokliwą opowieścią o cnotcie, która zwyciężyła uczucie, a przez to została nagrodzona. W tej opowieści wszystkie postacie zachowują się uczciwie, zgodnie z regułami. Antioch I nie próbuje uwieść macochy, a Seleukos I poświęca małżeństwo dla szczęścia syna, a Stratonika nie wykracza poza rolę cnotliwej i posłusznej małżonki. Jest bardzo prawdopodobne, że opowieść była inwencją kogoś z historyków, a relacja nie zachowała się do naszych czasów. Za to realne jest oddalenie przez Seleukosa I młodej żony, co rozwiązywało wiele problemów jakie potencjalnie mogło powodować to małżeństwo. Przekazanie żony synowi przez Seleukosa I miało swoje zalety, przede wszystkim uwalniało od wrogości Demetriusza I Poliorketesza, ojca księżniczki, który tymczasowo odbudował swoją pozycję. Być może za tym niecodziennym związkiem stała zimna kalkulacja i obyczaje macedońskie⁶⁸.

Bardzo długo nikt jednak nie polemizował z opowieścią przytoczoną przez Plutarcha i innych autorów, uważano ją za prawdziwą. Nie dziwi więc, że do opowieści o Antiochu i Stratonice nawiązywano w literaturze. Jako pierwszy uczynił to Petrarca w *Tryumfie miłości*⁶⁹. Oczywiście mimo to opowieść nie była bardzo popularna. W XVII w. można znaleźć wielu autorów, którzy wspominali o niej, choć nie były to dzieła najbardziej znane⁷⁰. W XVII-XVIII w. opowieść o Antiochu i Stratonice pojawiła się także w operze⁷¹. W malarstwie najstarszym przedstawieniem są malowidła na weselnych skrzyniach wystawnych autorstwa Maestro di Stratonice⁷². Znamy wiele przedstawień tej historii⁷³. Wśród najbardziej znaczących dzieł można wymienić freski Pietro da Cortona w sali Sala di Venere w Pałacu Pitti we Florencji, namalowane dla wielkiego księcia Toskanii

⁶⁷ OGIS 228, 1-4. Patrz: D. Engels, K. Erickson, *Apama and Stratonike...*, s. 59-60.

⁶⁸ Niektórzy przypisywali Stratonice lekceważenie swoich seleucydzkich mężów z powodu skandalicznych okoliczności jej drugiego małżeństwa, czy poczucia winy z powodu domniemanej zdrady. Nie ma na to żadnych dowodów (E.D. Carney, *Women and Monarchy in Macedonia...*, s. 172).

⁶⁹ Patrz: W. Stechow, *The Love of Antiochus...*, s. 223. W tym miejscu nie omawiam szczegółowo sposobu funkcjonowania tego tematu w malarstwie europejskim, gdyż wyczerpująco uczynił to Wolfgang Stechow, do którego tekstu odsyłam czytelników.

⁷⁰ Ibidem, s. 224-226.

⁷¹ Ibidem, s. 227.

⁷² J. Miziołek, *Historia Antiocha i Stratoniki...*, s. 131-132.

⁷³ Ibidem, s. 132.

Ferdynanda II w latach 1641-1642. Oczywiście to jeden z kilku tematów⁷⁴. W XVII w. do tematu wracali Andrea Celesti i Sebastiano Ricci, Jan Steen, Gerard de Lairese⁷⁵. Wśród malarzy, którzy podjęli ten temat, choć ich obrazy nie zachowały się, można wymienić Veronese, czy Rubensa⁷⁶. Wraz z neoklasycyzmem temat zyskał na popularności⁷⁷. W tym jednak miejscu trzeba przypomnieć, że to nie J.L. David wybrał temat obrazu, ale został on zadany.

Podsumowanie

Opowieść, która stoi za obrazem J.L. Davida, jest dosyć romantyczna, choć traktuje kobiety przedmiotowo, ważne w niej były uczucia mężczyzn, a nie kobiet. W rzeczywistości prawdopodobnie za decyzją Seleukosa I stała pragmatyka, rozwód pozwoliłby mu uniknąć potencjalnych problemów związanych z sukcesją, a małżeństwo jego syna sporu z ojcem małżonki. Oczywiście J.L. David ilustrował opowieść znaną z Plutarcha, nie mógł wiedzieć, jak dziś patrzy się na tę historię. Dekonstrukcja opowieści o miłości Antiocha do macochy nie wpływa na badanie popularności tematu w malarstwie. Jednak pomimo to ciekawe jest prześledzenie przemian tej opowieści.

Bibliografia

Źródła

- Appian z Aleksandrii, *Historia rzymska*, wyd. L. Mendelssohn, *Appiani Historia Romana*, Bibliotheca Teubneriana, Lipsk 1879-1881.
- Atenajos, *Deipnosophistae*, wyd. G. Kaibel, *Athenaei Naucraticae Deipnosophistarum libri XV*, Bibliotheca Teubneriana, Leipzig, 1887-1890.
- Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, wyd. A.G. Roos, *Arrian, Anabasis Alexandri*, Bibliotheca Teubneriana, Lipsk 1907.
- Diodor, *Biblioteka historyczna*, wyd. F. Vogel, C. Th. Fischer, *Diodori Bibliotheca historica*, Bibliotheca Teubneriana, Stuttgart 1964-1969.

⁷⁴ W. Stechow, *The Love of Antiochus...*, s. 227,

⁷⁵ Ibidem, s. 227-231.

⁷⁶ J. Miziołek, *Historia Antiocha i Stratoniki...*, s. 133.

⁷⁷ Ibidem, s. 134.

- Justyn, *Zarys dziejów powszechnych starożytności na podstawie Pompejusza Trogusa*, wyd. F. Ruehl et O. Seel, M. Iuniani Iustini, *Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi accedunt prologi in Pompeium Trogum*, Bibliotheca Teubneriana, Leipzig 1985.
- Lukian, *O bogini syryjskie*, wyd. M.D. MacLeod, *Luciani Opera, Oxford Classical Text*, Oxford 1972-1987.
- Malalas, *Chronographia*, wyd. J. Thurn, *Ioannis Malalae Chronographia, Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, Berlin, New York 2000.
- Pauzanasz, *Wędrówki po Helladzie*, wyd. M.H. da Rocha-Pereira, *Pausaniae Graeciae descriptio*, Bibliotheca Teubneriana, Leipzig 1973-1981.
- Pliniusz, *Historia Naturalna*, wyd. K. Mayhoff, L. von Jan, *C. Plinii Secundi naturalis historiae libri XXXVII*, Bibliotheca Teubneriana, Stuttgart 1967-2002.
- Plutarch, *Vitae parallelae*, wyd. Plutarchus, *Vitae parallelae*, C. Lindskog, K. Ziegler, H. Gärtner, Plutarchus, *Vitae parallelae*, Bibliotheca Teubneriana, Leipzig 2013-2014.
- Polibiusz, *Dzieje*, wyd. Th. Büttner-Wobst, Polybius, *Historiae*, Bibliotheca Teubneriana, Stuttgart 1964-1967.
- Waleriusz Maksymus, *Czyny i powiedzenia godne pamięci*, wyd. J. Briscoe, *Valeri Maximi facta et dicta memorabilia*, Bibliotheca Teubneriana, Stuttgart 1998.

Opracowania

- Almagor E., *Seleukid Love and Power: Stratonike I*, [w:] A. Coşkun, A. McAuley (ed.), *Seleukid Royal Women, Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2016.
- Billows R.A., *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*, California University Press, Berkeley – Los Angeles 1997.
- Boime A., *Marmontel's Belisaire and the Pre-Revolutionary Progressivism of David*, „Art History” 1980, nr 3.
- Bravo B., Węcowski M., Wipszycka E., Wolicki A., *Historia starożytnych Greków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
- Breebaart A.B., *King Seleucus I, Antiochus, and Stratonice*, „Mnemosyne” 1967, nr 20.
- Carney E.D., *Olympias*, „Ancient Society” 1987, nr 18.
- Carney E.D., *The Initiation of Cult for Royal Macedonian Women*, „Classical Philology” 2000, nr 95.
- Carney E.D., *Women and Monarchy in Macedonia*, University of Oklahoma Press, Norman 2000.
- Carney E.D., *Olympias. Mother of Alexander the Great*, Routledge, New York – London 2006.
- Carney E.D., *Macedonian Women*, [w:] J. Roisman, I. Worthington (red.), *A Companion to Ancient Macedonia*, Leiden – Boston 2010.

- Carney E.D., *Arsinoe of Egypt and Macedon, A Royal Life*, Oxford University Press, 2011.
- Carney E.D., *Oikos Keeping: Women and Monarchy in the Macedonian Tradition*, [w:] S.L. James, S. Dillon (red.), *A Companion to Women in the Ancient World*, Malden – Oxford 2012.
- Crow Th. E., *The Oath of the Horatii in 1785*, „Art History” 1978, nr 1.
- Dowley F.H., *An Exchange on Jacques Louis David’s Paris and Helen*, „The Art Bulletin” 1988, nr 70.
- Engels D., Erickson K., *Apama and Stratonike – Marriage and Legitimacy*, [w:] A. Coşkun, A. McAuley (red.), *Seleukid Royal Women, Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2016.
- Erickson K., *The Early Seleukids, their Gods and their Coins*, Routledge, London 2019.
- Gabbert J.J., *Antigonus II Gonatas. A Political Biography*, Routledge, London – New York 1997.
- Germer S., *In Search of a Beholder: On the Relation between Art, Audiences, and Social Spheres in Post-Thermidor France*, „The Art Bulletin” 1992, nr 74.
- Gilley D.L., *I Worthington, Alexander the Great, Macedonia and Asia*, [w:] J. Roisman, I. Worthington (red.), *A Companion to Ancient Macedonia*, Leiden – Boston 2010.
- Grainger J.D., *Antipater’s Dynasty*, Pen & Sword Books Ltd., Philadelphia 2019.
- Grainger J.D., *The Rise of the Seleukid Empire (323–223 BC) Seleukos I to Seleukos III*, Pen & Sword Books Ltd, Philadelphia 2014.
- Grainger J.D., *The Syrian Wars*, Brill, Leiden – Boston 2010.
- Greenwalt W., *Polygamy and succession in Argead Macedonia*, „Arethusa” 1987, nr 22.
- Hadley R.A., *Hieronymus of Cardia and Early Seleucid Mythology*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte” 1969, nr 18.
- Halliday T., *The Trouble with Tatiüs*, „Oxford Art Journal” 2006, nr 29.
- Hammond N.G.L., *Starożytna Macedonia*, przeł. A.S. Chankowski, PIW, Warszawa 1989.
- Hammond N.G.L., *Filip Macedoński*, przeł. J. Lang, Axis, Poznań 2002.
- Harders A.C., *The Making of a Queen – Seleukos Nikator and His Wives*, [w:] A. Coşkun, A. McAuley (red.), *Seleukid Royal Women, Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2016.
- Holton J.R., *The ideology of Seleukid joint kingship: the case of Seleukos, son of Antiochos I*, [w:] K. Erickson, *The Seleukid Empire 281–222 BC: War Within the Family*, Classical Press of Wales, London 2018.

- Johnson D., *Jacques-Louis David: Art in Metamorphosis*, Princeton University Press, Princeton 1993.
- Korshak Y., *Paris and Helen by Jacques Louis David: Choice and Judgment on the Eve of the French Revolution*, „The Art Bulletin” 1987, nr 69.
- Korshak Y., *An Exchange on Jacques Louis David’s Paris and Helen. Reply*, „The Art Bulletin” 1988, nr 70.
- Kosmin P.J., *The Land of the Elephant Kings, Space, Territory, and Ideology in the Seleucid Empires*, Harvard University Press, Cambridge MA – London 2014.
- Lajer-Burcharth E., *David’s Sabine Women: Body, Gender, and Republican Culture under the Directory*, „Art History” 1991, nr 14.
- Lajer-Burcharth E., *Necklines: The Art of Jacques-Louis David after the Terror*, Yale University Press, New Haven and London 1999.
- Lane Fox R., „Glorious Servitude...”. *The Reigns of Antigonos. Gonatas and Demetrios II*, [w:] R. Lane Fox, *Brill’s Companion to Ancient Macedon, Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 bc–300 ad*, Brill, Boston – Leiden 2011.
- Le Bohec S., *Les reines de Macédoine de la mort d’Alexandre à celle de Persée*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz” 1993, nr 4.
- Lund H.S., *Lysimachus: a study in early Hellenistic kingship*, Routledge, London and New York 1992.
- Manni E., *Demetrio Poliorcete*, Signorelli, Rome 1951.
- Manni E., *Plutarchi Vita Demetri Poliorcetis Introduzione, commento e appendice*, La Nuova Italia, Florence 1953.
- Miziołek J., *Historia Antiocha i Stratoniki: uwagi o obrazie Józefa Oleszkiewicza w Muzeum Litewskim w Wilnie*, „Światowit” 2000, nr 43.
- Müller S., *Philip II*, [w:] J. Roisman, I. Worthington (red.), *A Companion to Ancient Macedonia*, Leiden – Boston 2010.
- Nawotka K., *Aleksander Wielki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.
- Ogden D., *Polygamy, Prostitutes and Death: The Hellenistic Dynasties*, Duckworth with the Classical Press of Wales, London 1999.
- Ogden D., *The Legend of Seleucus: Kingship, Narrative and Mythmaking in the Ancient World*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 2017.
- Primo A., *Appiano el a storiografia seleucide delle origini: osservazioni su App. Syr. 55, 280*, „Studi Classici e Orientali” 2009, nr 55.
- Puttfarken Th., *David’s Brutus and Theories of Pictorial Unity in France*, „Art History” 1981, nr 4
- Ramsey G., *The Diplomacy of Seleukid Women: Apama and Stratonike*, [w:] A. Coşkun, A. McAuley (ed.), *Seleukid Royal Women, Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2016.

- Roisman J., *Classical Macedonia to Perdiccas III*, [w:] J. Roisman, I. Worthington (red.), *A Companion to Ancient Macedonia*, Leiden – Boston 2010.
- Schnapper A., *David témoin de son temps*, Fribourg, Office du Livre, Paris 1980.
- Shear L.T., *Kallias of Sphettos and the Revolt of Athens in 286 B.C.*, American School of Classical Studies at Athens, Princeton 1978.
- Sherwin-White S., *Aspects of Seleucid Royal Ideology: The Cylinder of Antiochus I from Borsippa*, „The Journal of Hellenic Studies” 1991, nr 111.
- Stechow W., *The Love of Antiochus with Faire Stratonica in Art*, „The Art Bulletin” 1945, nr 27.
- Stewart A., *David’s ‘Oath of the Horatii’ and the Tyrannicides*, „The Burlington Magazine” 2001, nr 143.
- Świderkówna A., *Hellada królów*, PIW, Warszawa 1999.
- Wheatley P., Dunn Ch., *Demetrius the Besieger*, Oxford University Press, Oxford 2020.
- Wolski J., *Dzieje i upadek imperium Seleucydów*, The Enigma Press, Kraków 1999.